

Glosa

do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 2006 r., I CSK 228/06¹

Złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem wymaga formy aktu notarialnego.

Truizmem jest stwierdzenie, że polskie prawo spadkowe grzeszy przesadną lapidarnością. Na pierwszy rzut oka widać, że przepisy o wspólności majątku spadkowego czy odpowiedzialności za długi spadkowe nie są wystarczające dla rozstrzygnięcia spraw, w których wchodzi w grę skomplikowane stosunki i duże masy majątkowe. To samo można powiedzieć zresztą o licznych zagadnieniach szczegółowych. Wiele kwestii jest tylko zarysowanych w sposób zdecydowanie niewystarczający. Okazuje się jednak, że problemy wyłaniają się nawet tam, gdzie przepis wydaje się wystarczająco jasny. To, że wątpliwości o charakterze tak podstawowym rozstrzygane są dopiero teraz, najlepiej dowodzi zapóźnień doktryny, orzecznictwa i praktyki na polu prawa spadkowego. Można być pewnym, że prawdziwe trudności dopiero nas czekają.

Od razu trzeba powiedzieć, że stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w komentowanym orzeczeniu jest dyskusyjne. Jak się wydaje ustawodawca w dość jasny sposób w art. 1018 § 3 zd. 2 k.c. uregulował sposób złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Nasuwa się spostrzeżenie, że chodziło o uproszczenie procedury i ułatwienie dokonania wskazanego aktu. Jakież musiało być zaskoczenie spadkobiercy (i notariusza), który postępując dokładnie tak, jak wymaga tego ustawa, nie osiągnął zamierzonego celu. Sprzeczność rozstrzygnięcia z literalnym brzmieniem ustawy nie jest oczywiście przesądzająca. Trudno jednak znaleźć jakieś *ratio* dla odstąpienia od wykładni językowej.

---

¹ OSNC 2007, nr 7-8, poz. 123.

Nie ma potrzeby analizowania dość typowego stanu faktycznego. Wystarczające będzie przypomnienie elementów kluczowych. Jeden ze spadkobierców ustawowych sporządził oświadczenie o odrzuceniu spadku na piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym. Oświadczenie to wpłynęło do sądu wraz z wnioskiem o stwierdzenie nabycia spadku. Sąd Rejonowy uznał, że oświadczenie o odrzuceniu spadku jest bezskuteczne, gdyż nie odpowiada warunkom określonym w art. 1018 § 3 k.c. Po pierwsze, nie zostało złożone w formie aktu notarialnego, jak tego wymaga art. 79 ustawy z 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie. Po drugie, nie było możliwe złożenie takiego oświadczenia przed sądem, gdyż nie został zachowany sześciomiesięczny termin wynikający z art. 1015 § 1 k.c., bowiem wniosek o stwierdzenie nabycia spadku wpłynął do sądu osiem miesięcy od chwili, w której spadkobierca dowiedział się o tytule swojego powołania. Wskazany pogląd podzielił Sąd Okręgowy.

Rozpatrując skargę kasacyjną, Sąd Najwyższy wyszedł od przypomnienia treści art. 1018 § 3 zd. 1 i 2 k.c. Przepis ten przewiduje, że oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku składa się przed sądem lub przed notariuszem. Można je złożyć ustnie lub na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym. Zdaniem Sądu Najwyższego nie budzi wątpliwości złożenie takiego oświadczenia przed sądem albo ustnie do protokołu (art. 641 § 4 k.p.c.), albo na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym. Kodeks cywilny (art. 1018 § 3 zd. 1 k.c.) nie określa natomiast bliżej sposobu złożenia oświadczenia przez spadkobiercę przed notariuszem. Z art. 79 w zw. z art. 92 pr. o not. wynika, że oświadczenie przed notariuszem może być złożone jedynie ustnie. Nie może ono przybrać innej formy niż akt notarialny. Jeżeli notariusz poświadcza jedynie podpis spadkobiercy pod pismem zawierającym jego oświadczenie, nie ma obowiązku zapoznawać się z jego treścią, więc nie sposób przyjąć, że oświadczenie woli zostało złożone przed notariuszem. W konsekwencji możliwość złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym dotyczy jedynie złożenia takiego oświadczenia przed sądem.

Rozumowanie Sądu Najwyższego tylko pozornie jest niepodważalne. Oczywiście nie sposób polemizować z twierdzeniem, że jeśli przed notariuszem stawi się spadkobierca i wyrazi wolę złożenia odpowiedniego oświadczenia, powinien być sporządzony akt notarialny. Nie przesądza

to jednak, wbrew stanowisku Sądu Najwyższego, wszystkiego. Zauważmy choćby, że analogiczna sytuacja zachodzi w wypadku składania oświadczenia przed sądem. Jeśli spadkobierca stawi się w sądzie i wyrazi wolę złożenia odpowiedniego oświadczenia, powinien być sporządzony protokół. Sąd nie może poświadczyć podpisu pod pismem spadkobiercy. Nie znaczy to jednak, że nie można złożyć przed sądem oświadczenia na piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym. *Lege non distinguente* możliwość taka otwarta jest także przy składaniu oświadczenia przed notariuszem.

Sąd Najwyższy dokonał tutaj jednak rozróżnienia. Zwrot „złożyć oświadczenie” w kontekście sądu ma być rozumiany zarówno jako dokonanie czynności prawnej (ustnie do protokołu), jak i fizyczne złożenie dokumentu (pisma z podpisem notarialnie poświadczonym) zawierającego treść oświadczenia. Natomiast „złożenie oświadczenia” przed notariuszem oznaczać ma tylko dokonanie czynności prawnej; ustne wyrażenie woli. Sąd Najwyższy pominął inną możliwą wykładnię, zgodnie z którą również w tym drugim wypadku „złożenie oświadczenia” może polegać na doręczeniu notariuszowi dokumentu. Dokument taki (oświadczenie na piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym) notariusz powinien przesłać do sądu spadku (art. 640 § 1 zd. 2 k.p.c.). Możliwa jest i trzecia ścieżka interpretacyjna. Art. 1018 § 3 k.c. może być rozumiany jako *lex specialis* wobec art. 79 pr. o not. Sąd Najwyższy *implicitie* zakłada, że nie jest możliwe istnienie przepisu, który pozwoli składać przed notariuszem oświadczenie w formie innej niż ustna. Jednakże prawo o notariacie nie jest aktem nadrzędnym wobec kodeksu cywilnego i mogą istnieć określone modyfikacje zasad ogólnych. W każdym razie zagadnienie nie przedstawia się chyba tak prosto, jak ujął to Sąd Najwyższy, i wymaga dalszej analizy.

Przyjrzyjmy się jeszcze raz treści art. 1018 § 3 k.c. Oświadczenie może być złożone w dwu równorzędnych formach szczególnych: albo ustnie przed wskazanym organem (sądem lub notariuszem) albo na piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym (też przed sądem lub notariuszem). W tym drugim wypadku zachodzi szczególna sytuacja. Ustawa wymaga nie tylko, by zostało spisane oświadczenie i poświadczony podpis, ale również, by dokument ten został złożony sądowi lub notariuszowi. Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku jest tu czynnością złożoną, kilkietapową (sporządzenie pisma, podpisanie go, złożenie przed

odpowiednim organem). Ustawodawca wprowadza nie tylko wymogi co do formy, ale i co do adresata oświadczenia.

Ażeby zrozumieć w pełni polskie rozwiązanie przyjrzyjmy się dla porównania regulacji niemieckiej. Zgodnie z § 1945 ust. 2 BGB oświadczenie o odrzuceniu spadku można złożyć do protokołu w sądzie spadku albo w formie publicznie uwierzytelnionej. Zgodnie przyjmuje się, że w obu wypadkach adresatem oświadczenia jest sąd spadku. Złożenie oświadczenia przed innym organem jest bezskuteczne². Spadkobierca chcący odrzucić spadek ma zatem wybór, co do formy oświadczenia, nie co do jego adresata. Może złożyć oświadczenie ustnie do protokołu, może jednak złożyć pismo poświadczane przez notariusza (wyłącznie notariusz jest uprawniony do publicznego uwierzytelniania pism). Zauważmy teraz, że prawo polskie zastosowało szerszą formułę: spadkobierca ma nie tylko wybór odnośnie do formy, ale i adresata oświadczenia³. Notariusz jest tu równorzędnym organem. W zakresie postępowania w sprawie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku właściwy jest sąd albo notariusz.

Podobną konstrukcją jak w art. 1018 § 3 k.c. posłużył się ustawodawca np. przy oświadczeniu o wyrażeniu zgody na uznanie dziecka (art. 78 k.r.o.). Zgoda ma być wyrażona przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego albo sądem opiekuńczym, a niekiedy może być wyrażona przed konsulem albo notariuszem (art. 79 k.r.o.). Oprócz tego zgoda może być wyrażona na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym (art. 78 § 1 *in fine* k.r.o.). W tym drugim wypadku oświadczenie nie ma w ogóle bezpośredniego adresata, chociaż, jak się wydaje, notariusz powinien przesłać oświadczenie do sądu opiekuńczego, który jest adresatem merytorycznym oświadczenia.

---

² G. Otte, W. Morotzke, [w:] J. von Staudingers, *Kommentar zum BGB*, wyd. 12, Berlin 1989, Erbrecht, § 1922-2063, komentarz do § 1945, nb. 12.

³ Większość autorów przytacza tylko treść art. 1018 § 3 k.c., nie wyjaśniając bliżej zagadnienia, którym zajmował się Sąd Najwyższy. Jedynie J. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, red. K. Piasecki, wyd. 4, Warszawa 2006, s. 317 wyraźnie pisze, że także przed notariuszem może złożyć oświadczenie w formie pisma z podpisem poświadczonym, a J. Gudowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, Warszawa 2006, s. 291 stwierdza, że forma aktu notarialnego nie jest wymagana, chyba że taka jest wola spadkobiercy. Jednak nikt dotąd nie wyraził poglądu odmiennego.

Treść art. 1018 k.c. znajduje dopełnienie w przepisach procesowych. Zgodnie z art. 640 § 1 k.p.c. oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku może być złożone przed notariuszem lub w sądzie rejonowym, w którego okręgu znajduje się miejsce zamieszkania lub pobytu składającego oświadczenie. Notariusz lub sąd prześle niezwłocznie oświadczenie wraz z załącznikami (wymienionymi w art. 641 § 3) do sądu spadku. Charakterystyczny jest art. 641 § 4 k.p.c.: jeżeli oświadczenie złożono ustnie, z oświadczenia sporządza się protokół. Zgodnie z art. 104 § 4 pr. o not. protokoły notariusz spisuje w formie aktu notarialnego. Z art. 641 § 4 wynika *a contrario*: oświadczenie nie musi być złożone ustnie i nie musi być sporządzony protokół. Nic nie wskazuje na to, by przepis odnosił się tylko do oświadczenia przed sądem.

Powyższa analiza skłania do następujących wniosków. Spadkobierca może złożyć oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem na dwa sposoby. Po pierwsze, może woleć oświadczyć ustnie. Notariusz sporządza wtedy protokół w formie aktu notarialnego, który przesyła do sądu spadku wraz z załącznikami. Po drugie, może sporządzić pismo z odpowiednim oświadczeniem i wnieść o poświadczenie podpisu. Notariusz, dokonując tej czynności, powinien udzielić spadkobiercy niezbędnych wyjaśnień dotyczących dokonywanej czynności (art. 80 § 2 i 3 pr. o not.). W kontekście art. 1018 § 3 k.c. powinien mianowicie wyjaśnić, że nie samo poświadczenie podpisu pod pismem obejmującym oświadczenie, lecz dopiero złożenie tego pisma notariuszowi lub sądowi stanowi prawidłowe dokonanie czynności, o której tu mowa. Póki pismo nie zostanie złożone sądowi lub notariuszowi, póty oświadczenie nie zostało złożone. Konkluzja zaskakuje swą prostotą: rację ma sąd, gdy stwierdza, że nie wystarczy samo oświadczenie na piśmie z podpisem poświadczonym, jednakże nie ma racji, gdy wywodzi, że znaczenie ma tylko złożenie tego pisma w sądzie spadku. Równorzędne jest złożenie tak potwierdzonego pisma notariuszowi. Zauważmy marginalnie, że nie musi to być ten sam notariusz, który poświadczył podpis. Dla ustalenia, czy spadkobierca złożył oświadczenie w terminie (art. 1015 § 1 k.c.), znaczenie ma data złożenia oświadczenia notariuszowi, a nie doręczenia tego oświadczenia sądowi spadku.

Komentowane orzeczenie dotyczy z pewnością kwestii drugorzędnej z punktu widzenia całego prawa spadkowego. Zapewne jasne postawienie

sprawy przez Sąd Najwyższy ukształtuje jednolitą praktykę na przyszłość. Patrząc z tego punktu widzenia rozstrzygnięcie będzie miało porządkujący wpływ na tę problematykę. Trzeba jednak powiedzieć, że treść i cel art. 1018 § 3 k.c. wydają się stać w sprzeczności z tezą Sądu Najwyższego. Jak się wydaje nieświadomą przyczyną zawężającej interpretacji wskazanego przepisu jest przeświadczenie o omnipotencji funkcjonalnej sądów. Po prostu nieraz trudno pogodzić się z myślą, że inny organ może być równorzędny sądowi, choćby na najwęższym odcinku.

Paweł Księżak